

מערכת ישורון

בענין קרעדיט יוניאון (CREDIT UNION) והמסתעף

בתקופה האחרונה נתעוררה נדון איסור רבית בהלוואות ומשכנתאות מחברות שונות, כגון מיני קרעדיט יוניאון ובנקים וחברות שונות שיש בהם מעות עכו"ם וגם מעות ישראל, וכמה פעמים מנהלי החברה ואנשי המועצת שלהם יש בהם יהודים, ולפעמים המנכ"ל הוא יהודי, ועלתה השאלה אצל גדולי ישראל אם יש חשש איסור רבית בהלוואות מחברות הנ"ל, ונציע בזה צדדי היתר שנזכרו באחרונים.

א[הנה ראש המעוררים בדין הלואה ברבית מבנק של ישראל הוא הגאון מהר"ש גאנצפריד זצ"ל בספרו קיצור שו"ע סי' סה סעי' כח יעוי"ש שהזהיר על הלואה מבנק שיש לישראל חלק בה דיש בו איסור רבית, וכתב דאסור ללוות מהם או להלוות להם עיי"ש. ובשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק, ח"ג סי' לא) השיב לבעל קיצור שו"ע דיש בזה היתר נכון דכיון דאיננו מבורר שהיהודים הלווים נותנים הריווח להמלוים היהודים וכל הענין הוא בשותפות והמעות מעורב אמרי' יש ברירה שיהודי שלוחה ונותן השטר או שלוקח מן הבאנק בכל שנה ריחו המעות בחלקו הוא מן המעות של העכו"ם, ואע"ג דבדאורייתא אמרי' יש ברירה, אבל היכא שנולד האיסור בתערובת כבר כתבו התוס' בתמורה (ל. ד"ה ואידך) דלכו"ע אמרי' יש ברירה, והוסיף דאף מצד מעות ישראל יש להתיר ע"פ תשו' רש"י סי' קעז, הובא ביו"ד סי' קס סעי' טז בהג"ה דרבית ע"י שליח שרי משום דאין שליח לדבר עבירה, ומסיק השו"מ "ולכן לפענ"ד ההיתר ברור ונסלח לכל עדת בני העושים כן, ולדעתי כשיחזור וידפיס ידפיס שחזר בו מזה" ע"כ.

ובשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב קו"א סי' לב) כתב דכל ההיתר של השו"מ הוא רק כשרוב בעלי הבנק הם נכרים אבל היכא שרובו של ישראל אין שום היתר ע"ש, וכ"כ בשו"ת שערי צדק (יו"ד סי' קכח) דכיון דאדונים של הבנק הם עכו"ם, ורובא דרובא של המעות הוא משל עכו"ם, בודאי הלואה הישראל הוא מחלק העכו"ם דמעות של ישראל כבר אזל והלך לו ע"ש.

ואמנם הקצור שו"ע הוסיף לכתוב עוד בזה בהגהות לחם הפנים על מהדו' בתרא של ספרו קשו"ע, וכנראה שבא לדחות דברי הגאון שואל ומשיב [אף שלא נקבו בשם] "ענין ביו"ד סי' קסט סעי' כא וסעי' כד, ואף דכאן גם מלוים ולוים א"י מעורבים הרי הט"ז והש"ך כתב בשם ריב"ש דהוי רבית דאורייתא, ובדאורייתא לא אמרי' ברירה. והא דרמ"א בסי' קס סעי' טז בשם רש"י, בע"כ צריכין לחלק באיזה חילוק, עי' שם בחו"ד. וברמ"א שם כתב בשם המוהרי"ק דאם השליח עושה שטר על שם המלוה הוי כאילו הלוח לו המלוה בעצמו ואסור משום דהשטר עביד ל"י עיקר הלואה וגם כאן עושין השטר על שם השותפין המלוים. ולכן לפענ"ד אין כאן שום היתר ועל המיקל להביא ראיה" ע"כ.

ויעויין עוד בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קנח) שתמה על דברי השו"מ דכה"ג לא דמי כלל לאיסור שנולד בתערובת, דבנדו"ד ודאי כל אחד ואחד נתן על דעת שיהא שותף בכלל ולא שיקחו דוקא חלקו או חלק חברו בהלואת המעות, ובכל פרוטה ופרוטה יש חלק לכל השותפין וגם הלואה מחוייב לכל בני השותפות, ודברי התוס' בתמורה קאי דוקא בדבר שגם מתחילתו היה מעורב ומעולם לא נודע ולא בנשתתפו אח"כ ויעו"ש שהביא ראי' מסוגי' דיומא נה: והביא שכ"ה דעת רבו החתם סופר ע"ש, ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' כ) כתב שכבר מפורש כן בשו"ת חת"ס או"ח סי' קכט יעו"ש שכתב שרבים וכן גדולים וטובים נשתבשו בדברי התוס', ובמהרש"ם שם הביא שמבואר כן בתוס' פסחים צ: (ד"ה עד שיכלו) ע"ש, וגם בשו"ת משנת רבי אליעזר (חיו"ד סי' טו סק"כ) תמה על דברי השו"מ ע"ש, ומיהו בספר שבילי דוד (סי' קמט סק"ג) האריך בדברי השו"מ וכתב דעכ"פ היכא שרוב המעות של עכו"ם י"ל דשפיר שייכא ענין ברירה ע"ש, וע"ע שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' כב) מ"ש בזה, ובדרכ"ת (סי' קס סקט"ו) האריך בזה בשם הפוסקים הנ"ל ועוד כמה פוסקים.

ב] ואמנם בשו"ת מהר"ם שיק (שם) מסיק להתיר מטעמים אחרים, ע"ש שמצדד דשותפות שאין השותף יכול להוציא כספו תוך הזמן שקצבו, ורק יכול למכור חלקו לאחר, בכה"ג אפשר דלא חשיב ממון ישראל כיון דכה"ג תו לא הוי ממון בעלים ורק שיעבוד בעלים יש כאן, ואע"ג דקיימ"ל סי' קסח קסט (סעי' כב, כד) דאף ממון עכו"ם באחריות ישראל אסור להלוות ברבית, וא"כ ה"ה הכא סו"ס ה"ה באחריות ישראל, מ"מ לאו מילתא דפסיקתא היא, דתלי' בב' סברות בשו"ע או"ח סי' רמו אי נעשה שלו ע"י אחריות אונסין ויוקרא וזולא, ושוב יצא לדון שמא אימעט שותפות עכו"ם מאיסור רבית דכתי' כספך ואיכא למידרש כסף ולא שותפות עכו"ם, ובפרט שכל מה שמעובד לישראל משעבוד גם לעכו"ם א"כ אין השיעבוד מיוחד לישראל ולא מקרי כספו של ישראל משום אחריות לבד, והוסיף עוד סברא דכיון דעצם שותפות הבנק לא נעשה עיקרו לטובת בעלי החברה להרויח ממון אלא עיקרה נתייסדה לטובת בני אדם הצריכין מעות ובני החברה שוכרים להם מקום מיוחד וסופר מיוחד ושאר מתעסקים שצריכין לדבר זה וקוצצין עמהן שכר לחודש או לשנה ואפי' אם לא יבא שום אדם ללות מהם צריכים הם לשלם בעבור המקום ולהסופרים ויפסידו זה משלהם ואם יבא אחד ללוות הרי קיימ"ל דהלוה צריך ליתן שכר הסופר, וא"כ הרבית שנותן אם באמת לא יזדמנו הרבה אנשים ללות לא ישאר שום רווח לבעלי השותפות, א"כ אפשר דדמי למאי דקיימ"ל סי' קסו סעי' ג בהג"ה דאם הלואה מעות וגם לומד עם בנו ובעבור זה נותן לו רווח הוי כהלוני ודר בחצרי דהוי רק אבק רבית ונהי דאם אח"כ מתרבין הלווין לאחר אשר כבר הרויחו השיעור על הוצאות הנ"ל מ"מ הרווח ההוא כבר זכו בו השותפין כיון דאולי לא יבואו יהיה להם היזק וא"כ אין כאן ריוח ברור ולא הוי אלא רבית דרבנן, ובדרכנן שפיר יש לסמוך על היתר הנ"ל עיי"ש, וע"ע בשו"ת מהרש"ם (שם) שהאריך בדברי מהר"ם שיק.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' ג) תמה על דברי רבו המהר"ם שיק, דמ"ש שאינו ממון ישראל כיון שאין יכול להוציא ממנו מהבנק תוך זמן קצוב, קשה א"כ למי שייך גוף המעות שבבנק, והא ודאי אם השותפים נותנים כל א' וא' איזה סך ידוע בכיס אחד, ודאי המעות שבכיס הוא גופו של השותפים, ומה שכולם הניחו במקום א' סכום ידוע אין מגרע בשם בעלות של המעות, וכל השותפים הם הבעלים של אותו הממון. וגם מ"ש מהר"ם שיק דהיכא דאיכא שותפות עכו"ם לא מקרי כספך, כתב במהרש"ג שאין לצרף היתר זה אפי' לסניף, דאין לנו לדרוש דרשות מדעתנו במקום דלא מצינו בש"ס, וגם מ"ש מהר"ם שיק דהוי רק רבית דרבנן כיון שהבנק לא נעשה עיקרו להרוויח ממון אלא לטובת הלויין וכיון שאם לא יבא אדם ללות צריכים עדיין לשלם שכר דירה ושכר הפקידים וכדו' וברבית שנותן אחד מהלויין אכתי אין בו כדי שכר דירה ושכר הממונים והלוה צריך ליתן שכר הסופר ועכ"פ כיון דאין כאן רווח ברור לא הוי אלא אבק רבית, תמה עליו המהרש"ג דמה לו להלוה בכך שהם מחזיקים ממונים בשכר ושוכרים להם דירה, הרי סו"ס המלוה מרויח ריוח קצוב מהלוואה זו, ואי נימא שיש לחשב חשבון כללי על ההלוואה הפרטי א"כ גם באדם מיוחד שהוא ישראל ג"כ נימא הכי, וח"ו לומר דמשו"ה לא הוי אלא אבק רבית, וגם מ"ש שאין כוונתם להרויח אלא לטובת הלויין, הרי אנו רואים בחוש שכוונתם להרויח רובם ככולם, ומסיק מהרש"ג שאין להעמיד יסוד כלל על דברים כאלו דתלי רק בדברים שבלב, ע"ש.

ג] ובשו"ת גבורות אליהו (יו"ד סי' מד סק"ד ד"ה ובשם) כתב דמ"ש המהר"ם שיק דכה"ג לאו ממון ישראל הוא כיון שאין יכול להוציאו מן הבנק תוך זמן קצוב, כונתו ליסוד שנתבאר בשו"ת מהרי"א הלוי (ח"ב סי' נד) דכיון דהבאנק הוא כחטיבה בפני עצמו ובעל המניות בעצמו אינו יכול לתבוע מהלוה, אין זה בגדר מלוה ישראל, ויעוי"ש שמפרש הגאון מהרי"א הלוי דכיון שכל ההלוואות נעשים על שם הבנק ואם הלוה אינו רוצה לשלם אין להמלוה עלי' שום טענה כי אם הבנק תובעת אותו בדיני ישראל או בדיני אוה"ע, והמעות שייך להבנק ועדיף טפי מכותב חלקו לנשיא דמהני למודר הנאה בנדרים מא.. דשם הוא קצת דרך הערמה כמ"ש הר"ן שם, משא"כ הכא, ועדיף מרבית ע"י שליח אליבא דרש"י דשרי כמ"ש בשו"ע סי' קס סעי' טז בהג"ה, דהכא מעולם לא נעשה שום אחד מהשותפים שבבנק לא מלוה ולא לווה כי אם הבנק מקבלת המעות ועושה בהם מו"מ ע"פ מנהיגי הבנק, ולא דמי לאפוטרופוס דיתמי דהתם הלוה הוא חייב ליתומים ואם הלוה לא ישלם אז לשיגדלו היתומים יעמדו לדין עם הלוה לתובעו, משא"כ הכא אין להמלוה שום טענה ותביעה נגד הלוה כי אם נגד הבנק ע"ש.

וגם הצפנת פענח עמד על יסוד זה בתשובותיו (ח"ג סי' קפד) וז"ל, "במנחות צ. ע"ש דאין רבית להקדש, ומ"ש מבואר בתו"כ פרשת בהר וספרי דלמעשר שני עשאים ממון גבוה מ"מ יש רבית, והגדר דשיעבוד צריך דוקא לאדם מסויים, ולכך גבי הקדש ליכא מציאות רק צורה, משא"כ במעשר שני כו', והנה גדר הבנק לא נקרא דבר מסויים רק דבר של צורה ולא חומר, כי גם מי שיש להם בנק הם אינם משעבדים לעצמם, רק הכסף המונח שם ועוד, ושוב ליכא למי הוא משועבד, וכן הגדר של צדקה ברבית

יעי' ב"ק דף צג: דליכא שמירה ג"כ מטעם זה, ובירור' דשביעית פ"ח גבי ליתן מתנה לכל מי שירצה דליכא שמירה, וה"נ ברבית, לכן אין זה רבית בבנק ע"פ דין תורה" ע"כ, ונמצא שהבנק הוא כרשות אחרת לגמרי, אלא שהוא משעבוד לאלו שהשקיעו ממונם בבנק, ודמי לקופת צדקה שהמעות שבקופה אינם של הנותנים וגם לא של עניים ולהכי תנן בנדרים סה: דמי שאסר הנאתו על פלוני עני נותן המעות ליד גבאי צדקה והגבאי נותן ליד עני, ורשאי הוא בכך אע"פ שאסר עליו נכסיו דכיון שאם רצה הגבאי ליתן לאחר הרשות בידו הו"ל כההיא דתנן (שם מח.) המדיר חבירו ממנו נותן לאחר משום מתנה והלה מותר בו, יעוי"ש ובר"ן (ד"ה ולימא), ולא אמרי' דמיד שבא ליד גבאי זכה בו העני כפי חלקו המגיע והו"ל כנותן ליד עני ממש ונמצא דקא מהנה לי' מנכסיו, כי ענין קופת הצדקה הוא כמו ענין חברה בע"מ דאע"ג שנכסיו משעובדים לבעלי המעות אבל מ"מ ה"ה חטיבה מיוחדת בפנ"ע.

ד] ומיהו בשו"ת מנח"י (ח"ד סי' יז סק"ב) תמה על האחרונים הנ"ל, דהא שורש הך סברא דליכא בעלות בקופת צדקה הוא בתשו' הרשב"א (ח"א סי' תרסט, ח"ד סי' סג, ח"ה סי' רמט) והמעייין יראה דטעמו משום דמעות שבקופת צדקה אין להם בעלים ידועים, וז"ל הרשב"א בתשו' המיוחסות (סי' רכב) "מעות שביד הגזברים שהקדישום בעלים לעניים שורת הדין מותר להלוותם ברבית, שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מיד לזה למלוה, וכאן אין כאן מלוה שהרי מעות הללו אין להם בעלים ידועים ואין לך עני שיכול להוציא חלקו מיד הגזברים, אלא הם מחלקין כרצונם לזה הרבה ולזה מעט או לא כלום, והא דבעינן למעוטי הקדש מאיסור רבית ואונאה (ב"מ נז:) ומשמע דדוקא הקדש גבוה נתמעט ולא הקדש עניים, התם היינו טעמא דאיצטריכא למעוטי הקדש גבוה מרבית, משום דהקדש גבוה הרי הוא כמעות מיוחדים לאחד, דהיינו לגבוה ממש, ודכוותה בהקדש עניים דעלמא אילו הקדיש מעות לעניים ידועים, אבל מעות עניים ביד הגזברים הנהוגים שאין להם בעלים ידועים מותר" ע"כ, ומוכח דהיכא שהקדיש מעות לעניים ידועים שפיר הוי ממון דאית לי' בעלים ושייך בו איסור רבית דאורייתא, וכ"כ בשו"ת מהרי"ט ח"ב סי' לט בדעת הרשב"א ומסיק עפ"ז דאיכא עניים דקייץ להו כגון ת"ח שלוקחים פרס מדי שבת בשבתו וכן התלמידים שבת"ת והמלמדים והעניים אשר ארוחת תמיד נתנה להם קרינן לי' ממון שיש לו תובעים ובעלים מיוחדים וידועים הם, וא"כ ה"ה בבנק אפי' נניח דחשיב כמעות שבקופת צדקה, מ"מ לכאור' הו"ל כקופה שיש לה בעלים ידועים ושפיר אית בי' איסור רבית דאורייתא.

ובשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' סה-סו) האריך נמי ביסוד הנ"ל של גדולי האחרונים, ויעוי"ש שכתב דאע"ג דגם בבעלות הציבור חשיב שפיר ענין שותפות, מ"מ לא דמי לשותפות דעלמא דתלוי בקנין פרטי בכל נכסי השותפות, אלא הוא שותפות בבעלות הציבור שיש בנכסי העיר, ועצם בעלות הציבור בנכסי העיר הוי כחטיבה נפרדת מעצם שותפות אנשי העיר בבעלות הציבור, ומהאי טעמא היוצא מהעיר לגור בעיר אחרת איבד זכותו בנכסי העיר גם בלי להקנות חלקו לשאר אנשי העיר וגם אין יכול ליטול חלקו עמו, וכן הנכנס לעיר לגור בו נחשב כשותף עם כל אנשי העיר וא"צ קנין על נכסי

העיר, ועפ"ז כתב דאפי' אי נחשבים בעלים ממש מ"מ הרי אין כאן הלואה ממלוה ללוה ואין בו איסור רבית מה"ת, ומ"מ י"ל דאית בי' משום אבק רבית עיי"ש, ולפי דבריו אתי שפיר הך דנדרים דמ"מ חשיב שפיר שותף לענין איסור הנאה, ומ"מ לענין רבית כיון דלא הוי בעלות פרטות בכל חפץ של העיר אלא הוא חלק שותף בציבור שיש לו בעלות על נכסי העיר וציבור זה נדון כחטיבה בפנ"ע, לכן לא הוי רבית הבא ממלוה ללוה, ועפ"ז כתב דבנק הוא כבעלות ציבור כיון שאין לכל שותף שליטה וכח ישרה בנכסי הבנק, ולהכי לית בי' משום איסור רבית מה"ת ומיהו י"ל דאית בי' משום אבק רבית עיי"ש.

ה] ובשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ב סי' סג) כתב דיסוד הקארפאריישאן לא מהני כי אם לגבי הלואה, דבכה"ג דליכא שיעבוד הגוף על הלואה לא חשיב רבית, דרבית הוא דוקא היכא דאיכא שיעבוד הגוף על הלואה, אבל היכא שהמלוה הוא קארפאריישאן ואיכא שיעבוד הגוף אקרקפתא דלוה, בכה"ג שפיר שייכא איסור רבית, ומבואר בדבריו דס"ל דאסור ללות מבנק של ישראל, וע"ע שו"ת מנחת שלמה (דפו"י ח"א סו"ס כח) שהשיג על דברי מהרי"א הלוי וכתב שיש בזה איסור רבית ואסור אף ברבית דרבנן, וכבר נתבאר שכ"ה דעת כמה גדולי אחרונים.

ו] ובסברא האחרת שנקט המהר"ם שיק, דעצם שותפות הבנק לא נעשה עיקרו לטובת בעלי החברה להרויח ממון אלא עיקרה נתייסדה לטובת בני אדם הצריכין מעות ובני החברה שוכרים להם מקום מיוחד וסופר מיוחד ושאר מתעסקים שצריכין לדבר זה וקוצצין עמהן שכר לחודש או לשנה ואפי' אם לא יבא שום אדם ללות מהם צריכים הם לשלם בעבור המקום ולהסופרים ויפסידו זה משלהם ואם יבא אחד ללוות הרי קיימ"ל דהלואה צריך ליתן שכר הסופר וא"כ הרבית שנותן אם באמת לא יודמנו הרבה אנשים ללות לא ישאר שום רווח לבעלי השותפין ודמי למאי דקיימ"ל סי' קסו סעי' ג בהג"ה דאם הלואה מעות וגם לומד עם בנו ובעבור זה נותן לו רווח הוי כהלוני ודר בחצרי דהוי רק אבק רבית ונהי דאם אח"כ מתרבין הלווין לאחר אשר כבר הרויחו השיעור על הוצאות הנ"ל מ"מ הרוח ההוא כבר זכו בו השותפין כיון דאולי לא יבואו יהיה להם היזק וא"כ אין כאן רוח ברור ולא הוי אלא רבית דרבנן, ובדרבנן שפיר יש לסמוך על היתר הנ"ל עיי"ש, כבר הבאנו תמיהתו של המהרש"ג שנתקשה בדברי המהר"ם שיק בתרתי, חדא דמה לו להלוה בכך שהם מחזיקים ממונים בשכר ושוכרים להם דירה, הרי סו"ס המלוה מרויח ריוח קצוב מהלואה זו, ואי נימא שיש לחשב חשבון כללי על ההלואה הפרטי א"כ גם באדם מיוחד שהוא ישראל ג"כ נימא הכי, וח"ו לומר דמשו"ה לא הוי אלא אבק רבית, וגם מ"ש שאין כוונתם להרויח אלא לטובת הלווין, הרי אנו רואים בחוש שכוונתם להרויח רובם ככולם עיי"ש, וכן תמה בשו"ת מנחת אלעזר (שם).

ואמנם בשו"ת גבורות אליהו להגרי"א העניקין (שם סק"ה) כתב דבאמת ההיתר היותר מכריע הוא סברא זו של הגאון מהר"ם שיק (שם) וכנראה דס"ל דאין העיקר תלוי במה שהבנק לא נעשה להרויח ממון אלא לטובת הלווין, אלא שיסוד סברת מהר"ם שיק הוא

דכל הלוואה פרטית מהבנק קשורה היא ותלויה בניהול והחזקת כללות הבנק כולו, שאילולא החזקת כללות הבנק לא יתכן הלוואה פרטית לשום לוח, שלכן הוצאות הבנק מועילים גם בעד הלוח, ושפיר יש לחשב רווחים הקבועים בכל הלוואה מהבנק על חשבון הנהלת כללות הבנק והוצאותיו המרובים כידוע שכל בנק יש לו הוצאה גדולה של שכר דירה ומשרתים ושמירה וכו', וכה"ג יש לדמות שפיר לשכר הסופר שהלווה משלם [ואף שנקצץ בשעת ההלוואה ובשביל ההלוואה, מ"מ לא גרע מהמלווה את חבירו ולומד עם בנו ומתנה עמו בשעת הלוואה שיתן לו הוצאותיו בגלל שהלווהו דהוי רק אבק רבית כמבואר בשו"ע סי' קסו סעי' ג בהג"ה דמדמה לה להלוני ודר בחצרי בדלא קיימא לאגרא דהוי רק אבק רבית - וזהו כונת מהר"ם שיק שם, אף שיש להאריך ולדון טובא בדבריו], ואף שמלווים להרבה לווים וקציצת כללות הרווחים מכל ההלוואות עולה יותר מהוצאות הבנק, מ"מ כיון שמצוי פשיטת הרגל והפסדים והרבית משתלמת רק לבסוף, ע"כ קציצת רווחים בכל הלוואה מוכרחת להבטיח כללות הוצאות המרובים של הבנק, ואף כשנותרו הרווחים על ההוצאות אין זה נדון כשכר המתנה ואגר נטר שהרי הרווח תלוי בכללות ניהול עסק הבנק הקרוב לשכר ולהפסד וכה"ג אין נחשב רבית קצוצה אלא ריוח מהעסק הקרוב לשכר ולהפסד המגיע בסוף זמן החשבון אם נשאר מה מההוצאות עיי"ש [ובמהר"ם שיק שם כתב שהוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד דלא הוי אלא אבק רבית כמבואר בב"מ ע. ובראשונים שם], ולפי הסברו של הגרי"א העניק מיושבים ב' קושיות של המהרש"ג.

מיהו גם בזה לכאור' תלוי בסוג החברה שלווין מהם, דבקרעדיט יוניאן יש מקום לומר כן, ויש לעיין בבאנקים דהיום, והא מיהת ודאי דמיני קרנות כגון העדוזה פאנדז וכדו' שהם עסק גמור למשא ומתן בודאי לא שייכא בהו סברת מהר"ם שיק הנ"ל.

ז] עוד מצינו בשו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קכד סק"א שכתב לענין חברה שמכרו מניות לישראלים ויש להם זכות הצבעה בעניני הבנק אבל הוא זכות מוגבל רק לבחור בחבר ההנהלה של הבנק לאיזה זמן מסויים וזולת זה אין להם דיעה בהנהלת הבנק "מילתא דפשיטא היא דהבעלים הם אלה שאצלם רוב המניות, והלום ראיתי שכבר הורה זקן באג"מ אה"ע ח"א סי' ז לענת שבת וזל"ש פשוט שאין להחשיב את הקונים 'שערס' לבעלים כיון שאין להם שום דיעה במסחר ולא דמי לשותפות במקצת שיש לו דיעה כבעלים ומה שלפני תנאי הסכמה יש לבעלי המניות דעה לבחירת נשיא וכדו' הוא רק פטומי מילי בעלמא, כי למעשה משיירין לעצמן יותר מהרוב שלא שייך שיאמרו דעה בזה ע"ש" ע"כ, ואמנם יש מקום עיון בשיטת האג"מ דהא ביו"ד ח"ג סי' מ משמע שנקט דקרעדיט יוניאן צריך היתר עיסקא, וא"כ צ"ע גדר בעלות בחברות הנ"ל כשיש איזה חברים ישראלים.

ח] והנה מצינו עוד היתר בדברי גדולי האחרונים לענין הבאנקים, והוא בספר דברי דודים (סי' ט) יעוי"ש שהעתיק תשו' מהגר"י סלנטר זצ"ל שמצדד להתיר היכא דרוב מעות של עכו"ם והמיעוט של ישראל, ואף דבביצה לז. תנן אשה ששאלה מחברתה

תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן, ופריך בגמ' (לח:) וליבטל מים ומלח לגבי עיסה, ומשני רב אבא הרי שנתערב לו קב חיטין בעשרה קבין חיטין של חבירו יאכל הלה וחד, ודחי מי קא מדמית איסורא לממונא בטיל ממונא לא בטיל, ומסיק דטעמא דמתני' דלא בטל תבלין ומים ומלח הוא מטעמא אחרינא עיי"ש, ונמצא מוכח ממסקנת הסוגי' דממונא לא בטיל, י"ל "דהיכא אמרי' דממונא לא בטל ואף האיסור דשייך לי' לא בטל, היינו דוקא היכא דתלי בבעלים כל דהו כמו תחומין שנוהג בכל או מי שנתערב קב כו' בזה דוקא אמרי' דלא בטיל ממונא בבעלים, ואף אי נימא דתחומין אינו אלא בשל ישראל מ"מ לא נתערב אלא בשל ישראל כמותו ואינו בדין שיבטל שם בעלים דחברו בשלו, אבל ברבית דהאיסור אינו דוקא אלא בבעלים דישאל כשנתערב בשל עכו"ם, י"ל שפיר דאף דממונא לא בטיל מ"מ קדושת ישראל דבהאי ממונא שפיר בטל בממון עכו"ם ונעשה כממון דעכו"ם דשרי להלוותו ברבית כמו דאמרי' ביבמות פב דחתיכה של הקדש חטאת שנתערבה בחתיכת של חולין דבטל אף דזה ג"כ הוי ממון גבוה" ע"כ.

אולם בספר מנחת פתים (יו"ד, תשו' שבסוף הספר סי' יב) מצדד נמי דשייכא דין ביטול ברוב היכא שרוב המעות הם של עכו"ם והביא מסוגי' דביצה לח: וגם מספר עטרת חכמים (סוכה יז: ד"ה וסמך) שמצדד דהיכא שנתערב ממון ברוב לא שייכא לאו דלא תגזול דלענין איסורא בטל, ומסתמך על דברי התוס' מעילה כא: שהקשו ויבטל פרוטה של הקדש ברובא דאף דממונא לא בטל מ"מ איסורא דהקדש בטל אף דאכתי ממון שייך להקדש, וא"כ ה"נ י"ל כיון דרוב המעות שייך לעכו"ם נהי דממונא לא בטל ועדיין שייך מיעוט המעות לבעליהם הישראל מ"מ במעות הנ"ל המעורב מיעוט של ישראל ברוב גוי ליכא איסור רבית שאסרה תורה, דלענין איסורא בטל כמו לענין איסורא דלא תגזול; אלא ששוב דחה זאת עפמ"ש בשב שמעתתא (ש"ו פ"ד) דהא דאמרי' לענין תחומין בסוגי' דביצה הנ"ל נהי דממונא לא בטל איסורא בטל היינו משום דאיסור תחומין אינו תלוי בגזל, דהא אפי' השאיל לו כליו ברצונו מ"מ הם כרגלי הבעלים יעו"ש, וגם לענין הקדש שהקשו תוס' ליבטל פרוטה ברובא, היינו משום דנכסי גבוה אין דנין בו תורת ממון רק תורת איסור יעו"ש, וא"כ לפ"ז לענין איסורא דרבית דאסרה תורה לישראל ליתן מעותיו ברבית וכיון דממונא לא בטל ועדיין שם ישראל עלי' גם איסור רבית איכא, ולא דמי לתחומין דשם גם אם נתן ביו"ט כליו במתנה אסור למקבל מתנה להוליכם יותר מרגל הבעלים שקנו שביתה אצלם אף שעכשיו אינו ממנו עוד, אבל ברבית דלא אסרה תורה רק ליתן ממנו בריבית ואם נתן לגוי במתנה מותר לישראל להלוות מעות גוי ברבית א"כ האיסור תלוי בממונו דוקא וכיון דממונא לא בטל גם איסור רבית איכא, עיי"ש.

ט] ובמנחת פתים שם מצדד להיתר עכ"פ היכא שהמנהלים גויים, ע"פ דברי המהרי"ט בתשו' ח"א סי' קטז דישאל שנתן מעות לגוי בעסקא להתעסק בהם למחצית שכר והלוה מהם הנכרי לישראל ברבית דשרי כיון דהנהו זוזי משתעבד לנכרי המקבל למחצית שכר, ואפי' כי ידע לא מצי מעכב מלהלוות כי קעביד הנכרי אדעתא דנפשי' קעביד,

וכהא דאיתא בסופ"ק דע"ז כא: דמותר ליתן שדה לאריסות כיון דיש לנכרי חלק בפירות השדה אע"פ שישראל נהנה ממעשה שבת, דכיון דנכרי אדעתא דנפשי' קעביד והנאת ישראל ממילא קאתי, ע"כ מותר עיי"ש, וא"כ הכא נמי בנדו"ד כיון דכל מי שנותן מעות משעובד עד זמן ידוע שא"א להוציאן משם ונתנן על דעת שהמנהיגים גויים יתעסקו בהם כרצונם וכל השותפים והמנהיגים יש להם ריוח מזה שמלוין א"כ כשמלוה לישראל ברבית קצוצה נכרי אדעתא דנפשי' קעביד, ונראה דאע"ג דידוע הישראל בשעה שנותן המעות שהמנהיגים ילוו לישראל ברבית קצוצה אפ"ה שרי, כמו בנותן שדה לאריסות אף שיודע שיעבוד נמי בשבת, ויעוי"ש שהאריך להוכיח דאף באיסור רבית קצוצה דאורייתא שייכא הך מילתא. ועכ"פ גם זה צריך הגדרה במיני חברות השונות שיש להם מועצת מנהלים וגם מנכ"ל וסגן מנכ"ל וכדו', ולפעמים מיעוטם ישראל ורובם עכו"ם, ולפעמים המועצת הם ישראלים והמנכ"ל הוא עכו"ם, או להיפך.

והנה בנדו"ד אף שמנהג ישראל בכל הדורות לסמוך ללוות מיני באנקים, אבל כיון שאופני ניהול העסקים והמשא ומתן וגם צורות החברות למיניהם הולך ומשתנה בכל יום, על כן עלתה השאלה באיזה מהחברות יש לסמוך להיתר ובאיזה יש לחוש לאיסור, ומהו לכתחילה ואיך במה יש לסמוך על המנהג, ולהלן במדור זה ובכרך הבא אי"ה יופיעו כמה מאמרים של רבנים יושבי על מדין בענין זה והמסתעף.

קול קורא

באשר נשאלנו בדבר הלוואות של קרעדיט יוניאן'ס (credit unions).

הננו לגלות דעתנו, שאסור בין להשתתף בקרעדיט יוניאן ובין ללוות ממנה בלא היתר עיסקא, שהרי עי"ז הוא מלוה וואו לזה בריבית.

וכן הי' דעתו של מרן בעל האגרות משה זצוקללה"ה. וההיתר שכתב לענין שער"ס (shares) באגרות משה אהע"ז חלק א' ס"ז אינו שייך לכאן.

אולם מכיון שיש מצדדים להקל אף שראוי ונכון להחמיר באיסור דאורייתא מכל מקום הרוצה ללוות או שלוח כבר ישאל המורה הוראה שלו או רב מובהק.

ויהי רצון שנצלל מכל מכשול.

ת"ש כ"ט אלול ה'תש"א
ה"ר אברהם יצחק
ר"מ ב"ר אברהם
הגאון מליובאוויטש
הגאון מברסלב

הרב שמואל מרדכי גרסטן

נ"נ בית מדרש גבוה

רב ביהמ"ד שערי תפלה, לייקווד

בענין איסור רבית בקרעדיט יוניאן

לכבוד ידידי הר"ר שלמה גאטטעסמאן שליט"א עורך "ישראל",
 במדור האחרון של "ישראל" (כרך ל"ט) כתבתי בקיצור נמרץ אודות השאלה
 המסובכת של איסור רבית ב"קרעדיט יוניאן", ואף שדברי שם נטו להיתר, הלא אח"כ
 יצא "קול קורא" חתום בחתימתם של גדולי הפוסקים בדורנו, שמזהיר על השתתפות
 בקרעדיט יוניאן, וכתוב שם שללויות או להלוות מקרעדיט יוניאן כרוך באיסור חמור
 של רבית. ומובן מאלי ד"מפני שאנו מדמים נעשה מעשה", ואין דעתי לחלוק על
 מרגן ורבנן שליט"א. ועתה נענתי לבקשתך להוסיף לקח ופלפול בענין הנ"ל, לבאר
 עומק הענין עד היכן שידי כהה מגעת. וכדי לעמוד על עומק הענין, ולהבין את
 החילוקים ההלכתיים שבין בנקים לקרעדיט יוניאנ'ס - צריכים קודם לעמוד על ההבדל
 המציאותי שבין בנקים לקרעדיט יוניאנ'ס, וגם להבין ההיתרים שקיימים כלפני 150
 שנה בבנקים.

צורתם של באנקים היא בבחינת קארפאריישען. הנה, ממושכל ראשון היה נראה
 שקארפאריישען לאור ההלכה היא, שקארפאריישען אין לו מעמד עצמאי משלו, אלא
 הוא משמש רק כצורה רגילה של בעלות. אם ננקוט כן, הרי שקארפאריישען ובעלות
 היינו הך. הוא אינו מעניק שום הגבלה של חיובים, ואינו מגביל את זכויותיהם של
 הבעלים על נכסיהם. כל המגבלות המוטלות על זכויות הבעלים של הקארפאריישען
 נתפסות כתנאים שהטילו הבעלים על עצמם ואין בהם כדי לגרוע מבעלות הבעלים על
 הנכסים. לדוגמא, שור השייך לקארפאריישען שנגח איש, אזי לא רק שהנכסים של
 הקארפאריישען יהיו אחראים לשלם את הנזק, אלא גם בעלי הקארפאריישען עצמם
 יחויבו באופן אישי. לפי תפישה זו, כל ההגבלות של קארפאריישען שייכות רק על פי
 חוקי המדינה, כי לענין הלכה אין הבדל במשמעות בין בעלות פשוטה ובין בעלות
 באמצעות קארפאריישען.

לפי זה, במקרה שבו שיש כמה בעלים (בעלי מניות) בקארפאריישען אחד, היינו דנים
 את זה כמו שותפות פשוטה. בעלי המניות נחשבים שותפים. ולכן לגבי איסורי רבית
 וחמץ, איסורים אלה יחולו על השותפות, כפי שהם חלים על היחיד.

אמנם עדיין יש לדון מה יהא הדין בשותפות זו כאשר אחד מהשותפים הם עכו"ם
 או המנכ"ל הוא עכו"ם, האם משתנה הדין לגבי רבית? והנה ידוע דעת הקיצור שו"ע,
 דקארפאריישען - אע"ג שיש בו שותפים עכו"ם, מ"מ בעלי המניות היהודים עוברים

משום איסור רבית. אבל השואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' ל"א) השיג עליו מכמה טעמים, ושלח לו מכתב לבקש ממנו שיחזור בו מאיסורו.¹

(ב) הדיון על מהותו של קארפאריישען מופיע גם בשו"ת מהרי"א הלוי איטינגא אב"ד למברג, ומבואר בדבריו עוד טעמים אחרים להתיר. ויעו' בח"ב סי' נ"ד במש"כ לענין איסור רבית ובסי' קכ"ד במש"כ לענין חמץ שעבר עליו הפסח. ובסי' נ"ד כתב לענין רבית כיון שרק פקידי הבאנק עושים הלוואות, ואין לבעלי המניות רשות לעשות הלוואה, או לתבוע הממון, אין עליהם שם מלוה. ונראה דהיתר הנ"ל מועילה רק לענין רבית, דהתם איכא למימר דבעינן שם "מלוה", משא"כ לענין חמץ איכא למימר דאע"פ שאין לבעלי המניות כל הכחות של בעלות, מ"מ כיון שיש להם מקצת מגדרי בעלות, ע"כ עובר בבל יראה ובל ימצא.

ובאמת כעין היתרו הנ"ל מצינו גם בדברי הראשונים בהל' רבית, יעו' בבית יוסף (סי' ק"ס סק"ח) שהביא מש"כ בשו"ת הרשב"א לענין מעות של ת"ת, וז"ל, "ואפשר היה לדון ולהתיר כיון דאין הרבית בא מלוה למלוה, שאין לממון זה בעלים ידועים, אלא שאין ראוי לעשות כן פן יפרצו גדר בזה במקום אחר וכו'". ובתשובה אחרת כתב, וז"ל, "וקרוב אני לומר שאין רבית אף להקדש עניים לפי שמעות אלו אין להם בעלים ידועים, וגזבר לא בשל עצמו הוא מלוה, ונמצא אין רבית זה בא מלוה למלוה, ואחר שאין למעות הללו בשעת הלוואה בעלים מי נאסר וכו'". ויש להוכיח מדברי החוות דעת (שם סק"י) שאין כוונת הרשב"א שאין לו בעלים כלל, אלא רק דלענין רבית בעינן שם "מלוה", ולענין זה אין להם דין בעלים². [ויש להוכיח כך גם ממה שפירש החוות דעת בדעת הרא"ש הטעם דהוי רבית קצוצה, דכיון שבא הממון ליד גבאי, ע"כ חשיבא כממון שיש לו תובעים, ולכן ס"ל להרא"ש דהוי רבית קצוצה משום שיש כאן קציצה מצד הלוה. ומשמע מדבריו דהרשב"א חולק עליו בזה, וס"ל דלא הוי רבית קצוצה, כיון דלא הוי קציצה מצד המלוה, אבל יעו' במנחת שלמה ח"א סוסי' כ"ט שפירש את הרשב"א כפשוטו].

מאגר החכמה
113089

1 ואחד מטענותיו הוא, שיש להתיר קארפאריישען מדין ברירה, דאע"ג דרבית הוא איסור דאורייתא, ובדאורייתא קי"ל דאמרינן אין ברירה, מ"מ י"ל ע"פ מש"כ התוס' בתמורה (ל', א') ד"ה ואידך לישתרו, דיש לחלק בין היכא שהתערובת היתה באיסור להיכא דהתערובת היתה בהיתר ונולד איסור בהתערובת, דאז סמכין אברירה להקל אפי' בדאורייתא. ולכן בנ"ד ס"ל דהאיסור נולד בתערובת, דהלוואה נעשה רק לאחר שנשתתפו.

אבל יש הרבה אחרונים (ביניהם החת"ס ועוד) שמקשים על דבריו, א' דאין לדנונו כאיסור שנולד בתערובת, שהרי איסור רבית רמי עליה אף קודם שנשתתפו. ב' דלא שייך הכא ענין של ברירה, כיון דנשארים עדיין שותפין, ואין דעתם לחלוק השותפות, ורק שייך ברירה לאחר שיחלקו השותפות.

2 יעו' מש"כ בישורון כרך י"ג קונטרס "תיקון גדול" לאיסור רבית במשכנתאות עמ' תקיא ובפרט בהערה 41, שהבאתי ראיה ליסוד הנ"ל מספר התרומות דאיסור רבית תלוי בשם "מלוה", ואכמ"ל.

ולענין הלכה מצינו פלוגתא אם נתקבל התירו של הרשב"א לדינא (אפילו לענין רבית דרבנן), דיעו' בשו"ע (סי' ק"ס סע' י"ח) שכתב הרמ"א שכן נוהגים (להתיר), אבל הש"ך (שם סקכ"ו) כתב, "ובכל מקומות שהייתי לא ראיתי מנהג זה, וגם חקתי ודרשתי ולא שמעתי שנוהגין כן", ומוכח שלדעת הש"ך לא נקטו כן לדינא.

אבל באמת מצינו מקור להיתור של מהרי"א הלוי (אף לענין דאורייתא), בדברי המהרי"ט שהובא בגליון רעק"א לסי' קס"ח קס"ט סע' כ"א וז"ל, "ישראל שנתן מעות לעכו"ם בעסקו להתעסק בהם למחצית שכר והלוה מהם העכו"ם לישראל ברבית אע"פ שבעל המעות יודע כשנתנם לישראל מ"מ שרי תשובת מהרי"ט (סי' קט"ז)". ויעו' בשו"ת מהרי"ט שמסביר טעם היתור, וז"ל, "ומכאן אני למד לישראל שנתן מעות לנכרי בעסקא להתעסק בהם למחצית שכר והלוה מהם הנכרי לישראל ברבית, אע"פ שבעל המעות יודע כשנתנם לישראל, אפי' להנך רבוותא היכא דידע שבא אחריות החוב על הישראל חבירו, הכא שרי דכיון דהני זוזי משתעבדי לנכרי המקבל למחצית השכר, ואפי' כי ידע לא מצי מעכב מלהלות שהוא רוצה להשתכר באשר ימצא וכי קעביד אדעתא דנפשיה קעביד". ויעו' בשו"ת מהרש"ם ח"א (סי' כ'), ובשו"ת חיי אריה (סי' י"ד), ובשו"ת מנחת פתים (סי' י"ב), ובשו"ת חשב האפד (סי' ס"ב), וגם שמענו מהגרש"א מילר שליט"א שיש להשתמש בדברי המהרי"ט כסניף להקל באיסור רבית בקארפאריישען.

ג) אבל יעו' במהרי"א הלוי ח"ב סי' קכ"ד שכתב להתיר גם בחמץ בפסח בבעלות קארפאריישען, וז"ל, "כיון שהבעלים אין להם שום זכות וכח למכור החמץ או לבערו, דגוף התנהגות כל העסקים הם ע"פ המנהיגים המפקחים לטובת העסק, על פיהם יצאו ויבואו כל עניני עסקיהם, וכיון שלא היו יכולים לבער החמץ ממילא לא עברו בבל יראה, מאחר שלא עברו בעלי האקצעין (בעלי המניות) על כל יראה, לא קנסו אותם חז"ל לאסור החמץ לאחז"פ". ויעו' להלן בלשונו, דנראה דחיליה ממה שמצדד שמא ע"י שנשתתפו בקארפאריישען יצא החמץ מבעלותם של השותפים, וז"ל, "ומ"מ נראה להתיר בנ"ד אם נאמר דגוף החמץ אינו של בעלי האקצעין, וכמו שביארתי". וצריך עיון דנראה שמהרי"א הלוי כאן סותר למש"כ בסי' נ"ד לענין רבית, דהתם נראה דסברתו היא כעין סברת המהרי"ט דחסר כאן השם "מלוה", אבל ממש"כ כאן בסי' קכ"ד משמע שיש כוונה אחרת בהיתור, מצד שיצא החמץ מבעלות שלהם. ובאמת מצינו ג"כ היתר כעין דבריו במהר"ם שי"ק (ח"ב סי' קנ"ח) דנחשב כאילו כל אחד מבעלי המניות מלוה לשאר בעלי המניות, ונמצא דכל א' וא' מלוה ולוה, והוי כאילו אין לכל א' וא' שוה פרוטה בעין.

אבל רבים מתמיהים (ביניהם מהרש"ם ומהרש"ג) על היתר הנ"ל של המהרי"א והמהר"ם שי"ק, דכיון דהחמץ הוא של הקארפאריישען ואינו כדבר של הפקר, מהיכי תיתי למימר דלא הוי של הבעלים, וע"כ צ"ל דיש לחמץ זה בעלים, ובאמת צריך עיון בדבריהם, דמי באמת הוא הבעלים של החמץ, וכי יתכן לומר שאין לו בעלים כלל. ועוד תמהו האחרונים (מנחת שלמה ח"א סי' כ"ט) במש"כ המהרי"א לענין רבית דרק

המנהלים יכולים להוציא הלוואות או לתבוע ההלוואות, דע"כ צ"ל שהמנהל של הבנק עושה רק ע"פ שליחותם של בעלי המניות. ואין לדמותו למש"כ השו"ת הרשב"א דממון של ת"ת, או של עניים, הוי ממון שאין לו בעלים ידועים, דהלא כאן שמות בעלי המניות רשומים, והאיך יתכן לומר שהם כבעלים שאינם ידועים.³

ד) ומאחר שבארנו צדדי ההיתר לענין איסור רבית ללות מקארפאריישען, עלינו לעיין באגרות משה (אהע"ז ח"א סי' ז') שכתב להתיר למי שקונה שערס בקארפאריישען לענין איסור עשיית מסחר בשבת, דגם כשיש לבעל המניות זכות להצביע בעניני העסק, זה

3 ובאמת יש עוד סניף להתיר קארפאריישען היכא שרוב המניות שלהם הם של עכו"ם, מצד ביטול ברוב. ויעו' בסוגיא דסוף ביצה (ל"ח, ב') "מי קא מדמית איסורא לממונא, איסורא בטיל ממונא לא בטיל". ולפום ריהטא נראה מוכח שמסקנת הגמ' היא "דממונא לא בטיל", וא"כ לא מהני ביטול ברוב לבטל הבעלות ישראל לענין איסור רבית או לענין חמץ בפסח.

אבל מובא בשם הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל בספר דברי דודים (הספר הוא חילוף מכתבים בין הג"ר חנוך הענדיל פרידלאנד אב"ד פאריץ והר"ר שאול לעווין בענין רבית), וז"ל, "דהיכא אמרינן דממונא לא בטיל ואף האיסור דשייך ל' לא בטיל, היינו דוקא היכי דתלי בבעלים כל דהו, כמו תחומין שנוהג בכל, או מי שנתערב קב כו' בזה דוקא אמרינן דלא בטיל ממונא דבעלים. ואף אי נימא דתחומין אינו אלא בשל ישראל מ"מ לא נתערב אלא בשל ישראל כמותו, ואינו בדין שיבטל שם בעלים דחברו בשלו, אבל רבית דהאיסור אינו דוקא אלא בבעלים דישאל כשנתערב בשל עכו"ם י"ל שפיר דאף דממונא לא בטיל, מ"מ קדושת ישראל דבהאי ממונא שפיר בטל בממון עכו"ם ונעשה כממון דעכו"ם דשרי להלוותו ברבית". ויש להסביר הדברים, דע"כ יש לחלק בין אם הבעלות נותנת דין קדושה מסוימת להממון, דאז איכא למימר דהקדושה בטלה, אע"ג דממונא לא בטיל, איסורא דהאי קדושה בטיל, משא"כ אם הבעלות אינה נותנת קדושה מסוימת להממון, אז אמרינן דלא בטיל. ומדבריו נראה שיש ללמוד היתר גם לענין חמץ שעבר עליו הפסח, דרק כשהחמץ הוא רק של ישראל אז הוא נאסר בהנאה. אבל צ"ע בהגדרתו, דלכאורה אין האיסור רבית מחמת החפצא של הממון - דהוי ממונו של ישראל, אלא מחמת הגברא - שהגברא מצווה שלא להלוותו ברבית, והרי גם הגברא מצווה באיסור כל יראה וכל ימצא, וצ"ע.

יעו' במנחת פתים להג"ר מאיר אריק זצ"ל (יו"ד סי' ק"ס) שיצא לחלק על סברתו של הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל, ע"פ מש"כ בשב שמעתתא (ש"ו פ"ד), דרק איסורא בעלמא שאינו תלוי בבעלות בטילה ברוב, משא"כ איסור רבית. ולפי זה איכא למימר דהוא הדין לענין איסור חמץ בפסח, דתלוי בבעלות ישראל, ואם כן איסור חמץ אינה בטילה.

אבל שמעתי מהגאון רבי אליהו לוי שליט"א ראש כולל חושן משפט ואבהע"ז לייקוואד, שיש לחלק בין איסור חמץ שעבר עליו הפסח לאיסור רבית, ממה דמתאמרא בבי מדרשא משמיה דמרן ראש הישיבה הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל לענין חמץ שעבר עליו הפסח, דאמרינן דהחמץ של קארפאריישען שיש בו רוב עכו"ם בטל ברוב (ההיתר זה מוזכר בשעה"צ סי' תמ"ח ס"ק ד' בשם החמד משה. ומרן זצ"ל היה מורה כן, כפי ששמענו מתלמידו הג"ר שמעון איידר זצ"ל, וכן היה הוא מורה וכו' למעשה). והיינו דוקא לענין חמץ שעבר עליו הפסח, אבל אין להוכיח מדבריו דס"ל כמש"כ הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל לענין רבית, דע"כ יש לומר דדוקא חמץ שעה"פ, דהתם נאסר החמץ אפי' אם הישראל יתנהו במתנה לעכו"ם, ולכן התם הוי כאיסורא דשייכא ביה ביטול ברוב, משא"כ לענין רבית, דרק נאסר כל זמן דהוי ממונו של ישראל, ע"כ לא בטל ברוב, דממונא לא בטיל, ועיין בזה.

רק "פטומי מילי בעלמא". וז"ל שם, "ובדבר ליקח שערס מקאמפאניעס שעושין מלאכה ומסחר בשבת הא חזינן שנתפשט להיתר והטעם פשוט שאין להחשיב את הקונים שערס שהוא רק משהו מהמסחר שאין להם שום דעה בהמסחר אף לענין חלקם לבעלים של"ד לשותפות במקצת שיש לו דעה כבעלים, וגם אין הקונה שערס רוצה להיות בעלים בהמסחר ואינו רוצה לקנות כלום בהמסחר אלא הוא רק כקונה ריוח והפסד שיהיה בהמסחר לפי סך כך וכך שקנה, ויותר נראה שאין בהם גדר קנין בדינא שהוא לקנין דבר שלא בא לעולם רק מצד קניני דיני המדינה. ומה שלפי תנאי המכירה יש לבעל השערס דעה לבחירת פרעזידענט הוא רק פטומי מילי בעלמא כי למעשה משאירין לעצמן יותר מהרוב שלא שייך שיאמרו דעה, וגם הקונים אין רוצים לומר דעה בזה כי אין כוונתם לקנות זה. ולכן לע"ד אין לחוש למה שעושים הבעלים דהקאמפאניעס שאינו נוגע להם, ואף אם יש גם יהודים בהבעלים אין להחשיב מסייע לעוברי עברה שהמסחר יעשו גם כשלא יקנה שערס מהם כי לא חסר מי שיקנה שערס והקונה קונה רק לטובת עצמו, ולכן אין בזה שום איסור, וכמו שנוהגין הרבה בנ"א ואף יראי חטא לקנות, אבל ודאי לקנות מדה מרובה כ"כ עד שיתחשבו בדעתו יש לאסור אף בפעקטערע ומסחר של עכו"ם, כיון שלא התנו כמו שצריכין להתנות כשעושה ישראל שותפות עם עכו"ם כדאיתא בש"ע או"ח סימן רמ"ה".

ושמעתי מהג"ר אליהו לוי שליט"א ראש כולל חו"מ ואבהע"ז לייקוואד שהגדיר, שמש"כ האגרות משה הנ"ל על הקונה מדה מרובה כ"כ שיתחשבו בדעתו, היינו היכא שנותנים לו דעה מחמת ממונו שהשקיע בעסק, ע"כ נשאר בעלים על ממונו הנמצא בקארפאריישען, ואיכא למימר דלענין רבית עדיין נחשב כממונו. והוסיף דנראה לו דאפי' אם אין לו דעה בפועל, רק שמתיראים ממנו, שאם יוציא ממונו מהעסק יסוב מזה היזק להעסק, ע"כ עדיין נחשב לגבי ממונו כבעלים גמורים. אבל אם נותנים לו דעה רק מחמת חריפותו או ידיעתו בהעסק, אע"פ שיש לו קצת ממון בהעסק, אין בזה חשש. וכן להפך, אם יש לו ממון בהעסק, אבל אין לו דעה בהנהלת העסק, אין בזה חשש איסור. רק היכא שיש לו הרבה ממון בהעסק, ומחמת זה נותנים לו דעה בהעסק, (או ע"כ יש לו דעה בהעסק), אז נחשב כבעלות ישראל.

ומאחר שהבאנו דעת האגרות משה לענין קונים שערס, דפשיטא דאינם נחשבים כבעלים, ע"כ יש לעיין טובא אם סברתו קיימת גם לגבי מי שמשקיע ממונו בקרעדיט יוניאן.

ותחילה יש לנו לבאר מהו קרעדיט יוניאן ומה הם ההבדלים שבינו ובין באנק. ההבדל היסודי בין באנק לקרעדיט יוניאן הוא, כדלהלן: באנק משתייך למחזיקי המניות, ואילו קרעדיט יוניאן שייך לחברים המשתתפים בו. כדי להשתתף בקרעדיט יוניאן, צריכים לפתוח חשבון ולהפקיד סכום פעוט של ממון. מי שנמנה כחבר ביוניאן, יש לו זכות ללוות מעות מהיוניאן, וכן להצביע עבור מינוי פקידים ביוניאן ובעוד החלטות חשובות הנוגעות ליוניאן.

בנוסף לכך, בבאנך - סך המניות שיש לאחד מהמשקיעים קובע עד כמה יש לו זכות דעה בהחלטות הבאנך - הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. ואילו בקרעדיט יוניאן אין הבדל בזכות דעה בין המשקיע סכום גדול למשקיע סכום קטן - כולם שווים בזכויותיהם ויש להם יכולת שווה להימנות לפקידים.

והנה, לאור דברי הגר"מ פיינשטיין זצ"ל הנ"ל, מובן הטעם שיצא "קול קורא" מקרוב מגדולי הפוסקים שבאמריקא, שאסור להשתתף בקרעדיט יוניאן בין ללוות ממנו או להלוות אליו, ואפי' כשרובם עכו"ם. והיינו משום שהם סוברים שבקרעדיט יוניאן לא שייכא היתרו של האג"מ אהע"ז ח"א סי' ז', ואף שלא פירשו דבריהם ב"קול קורא" מאי שנא משתתף בקרעדיט יוניאן מקונה שערס בקאמפאניס, מ"מ באתי כאן להציע טעם של הפוסקים שליט"א, כפי מה ששמעתי מכמה ת"ח, ואבוא אח"כ להעיר על דבריהם, כתלמיד הדן בקרקע בפני רבותיו.

והנה יש לעיין טובא בדברי האגרות משה, דלכאורה אינו נראה מדבריו דס"ל שכל ההיתר לקנות שערס הוא משום כהתירו של המהרי"ט הנ"ל, שהרי כתב, "אבל ודאי לקנות מדה מרובה כ"כ עד שיתחשבו בדעתו יש לאסור אף בפעקטערע ומסחר של עכו"ם", ולכאורה לפי דברי המהרי"ט יש להתיר גם בכה"ג היכא דשייכא אריסות (וכן שמענו מהגרש"א מילר שליט"א). ובאמת היתרו של המהרי"ט אינו כל כך פשוטה, דאע"ג דלענין איסורי שבת יש התיר של אריסות, אבל לענין רבית כבר תמהו עליו רבים (יעו' בערך ש"י סי' קס"ח סכ"ג, ובשו"ת מהרש"ג סי' ג') כיון דממונו של ישראל מתרבה אין מקום להתיר מטעם אריסות.

ה) ויש להקדים שלכאורה נראה מדברי האגרות משה שיש ב' סברות להתיר קונה שערס מקאמפאניס: א' דאין לו דעה כבעלים, ונחשב רק כקונה ריוח והפסד עתידי שיהיה בהמסחר, ב' דעתו נוטה לצדד יותר (וכלשונו "יותר נראה") שאין לו קנין כלל בדיני תורה, והוי רק כקונה דבר שלא בא לעולם, וכל קנינו הוא רק מדיני המדינה.

והנה יש לעיין טובא אם שייכים סברותיו בקרעדיט יוניאן, כי מי שמשתתף בקרידעט יוניאן אינו דומה למי שקונה שערס בקאמפאני, כי הקונה שערס בקאמפאני, ע"כ בקאמפאני יש משהו שנשארו לו רוב המניות, או עכ"פ נשארו לו מדה מרובה כ"כ של מניות שמתחשבים בדעתו, ולכן נחשב הקונה שערס כנותן ממונו למי ששייר לעצמו רוב המניות. משא"כ בקרעדיט יוניאן הרי כל חברי הקרעדיט יוניאן שווים, ולגבי זכות דעה אין נפק"מ בין אם השקיע סכום קטן או סכום גדול - כולן שווים בזכות דעה לגבי בחירת מנהלי הקרעדיט יוניאן, ובעוד החלטות הנוגעות ליוניאן. לכן אין לומר שהמשקיע נותן את כספו לאלו שמשירים לעצמן הרוב. ולכן נראה דלא שייכא בקרעדיט יוניאן סברתו האחרונה של האג"מ זצ"ל, דאין לקונה שערס בקאמפאני בעלות בדיני ישראל, דע"כ סברא זו קיימת רק בקאמפאני ולא בקרעדיט יוניאן.

אבל אכתי צ"ע אם קיימת סברתו הראשונה בקרעדיט יוניאן, דהרי גם בקרעדיט יוניאן אין לחברי הקרעדיט יוניאן דעה במסחר, וגם אינם רוצים שיהיו להם דעה במסחר.

ואף שיש לחלק בין חבר קרעדיט יוניאן לקונה שערס, שהקונה שערס יש לו זכות בריוח והפסד ואין לחבר בקרעדיט יוניאן זכות בריוח והפסד, מ"מ צ"ע אם עיקר סברתו תלוי בזכויות ריוח והפסד, או במה שאין לו דעה כבעלים.

ויעו' בדברי הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות (ח"ג סי' קכ"ד), שהביא דברי האגרות משה זצ"ל לענין קניית מניות כשיש לו זכות הצבעה לבחירת מנהלי הקארפאריישען, וז"ל, "מילתא דפשיטא היא דהבעלים הם אלה שאצלם רוב המניות, והלום ראיתי שכבר הורה זקן באג"מ אהע"ז ח"א סי' ז' בנוגע לענין שבת זל"ש פשוט שאין להחשיב את הקונים שערס לבעלים שאין להם שום דיעה במסחר ול"ד לשותפות במקצת שיש לו דיעה כבעלים ומה שלפי תנאי הסכמה יש לבעלי השערס דעה לבחירת פרעזידענט הוא רק פטומי מילי בעלמא כי למעשה משיירין לעצמן יותר מהרוב שלא שייך שיאמרו דעה בזה עיי"ש שהאריך בזה". ונראה מסתימת דברי הגריש"א שמתחשב סברתו הראשונה של בעל האגרות משה לעיקר, שהקונה שערס אין לו דעה כבעלים, שהרי לא הביא שאר דבריו שהקונה שערס הוא רק כקונה ריוח והפסד, וגם לא ציין למש"כ האגרות משה דהוי כקונה דבר שלא בא לעולם. ולכן נראה דלפי דעתו של הגריש"א בעצמו, וכן הבין מדברי האגרות משה דתליא אם יש לו דעה כבעלים, אם כן יוצא לדינא דאין לחלק בין חבר בקרעדיט יוניאן לקונה שערס, דשניהם אין להם דעה כבעלים. ונראה דכוונתו היא כעין סברת המהרי"ט (ח"א סי' קט"ז) הנ"ל, רק נראה דאין סברתו של האגרות משה רק משום שיש לנכרי אריסות בממונו של ישראל. אלא נראה לפרש דדבריו ע"פ מה שראיתי בספר מעייני שלמה (סי' קי"ז) להגרש"א מילר שליט"א, וז"ל "אולם לדעתי סברת מהרי"ט דהלוה נתחייב לאריס הנכרי ובידו להרויח הזמן וגם למחול אף נגד רצון הבעלים דזהו זכות כל מנהלי העסק כנ"ל אם מחלו המנהלים חל המחילה בעד הפסדם, אבל אין להם תביעה על הלוה, וא"כ התחייבות של הלווים הוא למנהלי העסק, זהו כוונת המהרי"ט, וזהו ג"כ ההיתר בנ"ד אשר ע"כ אני אומר למעשה בעל נפש יש לו להחמיר לחוש לסברת ערך ש"י, אבל המקילים לסמוך על המהרי"ט אין למחות בידם, ובפרט שרע"א הביא דבריו להלכה". (אולם מש"כ הגרש"א מילר שליט"א שמנהלי העסק יכולים למחול אף נגד רצון הבעלים, הנה נתברר בועידת רבנים שנערך ע"י הרב שלמה גאטטעסמאן שליט"א עם הגרש"א מילר שליט"א בלייקוואד ביום ו' אדר ב' תשע"ט, שרק המועצה של הקארפאריישען יש להם הכח למחול, ומנהלי הבנק הם רק כבאי כחם של המועצה).

ולפי דבריו הנ"ל נראה ליישב מה שהקשינו לעיל בדברי המהרי"א הלוי, שאין סתירה בין דבריו בח"ב סי' נ"ד לסי' קכ"ד, דבסי' נ"ד מבאר דההיתר של קארפאריישען הוא כיון שרק פקידי הבאנק עושים הלוואות, ואין לבעלי המניות רשות לעשות הלוואה, או לתבוע הממון, אין עליהם שם מלוה. אבל בסי' קכ"ד כתב היתר אחר, שכבר יצא החמץ מבעלות שלהם, ונראה דה"ה לענין רבית דכבר יצא הממון מבעלות שלהם. ולפי הנ"ל אתי שפיר, כיון שמועצת הבאנק יש להם זכות למחול הממון להלוה, אף כנגד רצון בעלי המניות של הקארפאריישען, ע"כ נמצא שהתחייבות הלוה אינה אלא למועצה של

הבאנק. ולכן נראה דאפי' באופן שלא יהיה למועצה של הבאנק חלק ברווח, מ"מ כיון שאם מחלו עבור הפסד מחילתם מחילה, ע"כ נראה שהתחייבות של הלוה היא למועצת הבאנק, והם נחשבים המלוה. ולפי סברא הנ"ל נתיישב גם תמיהתו של המנחת שלמה (ח"א סי' כ"ט) בדברי המהרי"א הלוי, דתמה על סברתו בסי' נ"ד שרק הנהלת הבנק יכולה לתבוע הלוואות ולא בעלי המניות, וז"ל, "והוא פלאי, אטו ראובן שמסר כספו לשמעון ע"מ להלוות ברבית קצוצה ומפורש התנה השליח אם הלווים שאין להם שום עסק עם בעלי המעות, ולא יוכל בשום אופן לתובעם כי אם ע"י אותו השליח בלבד, וכי נפקע משום כך איסור רבית". אבל לפי הנ"ל, אין מקום לתמיהתו, כיון שמועצת הבאנק יש להם זכות, לא רק לתבוע את הלוה, אלא שהם ג"כ יכולים למחול עבור ההפסד נגד רצון בעלי המניות, ע"כ הם נחשבים כבעלים של ההלוות.

ולכן נראה בקרעדיט יוניאן, כשרוב המועצה הם עכו"ם, יש מקום להקל ע"פ סברא הנ"ל. ואף שסברת האגרות משה בקאפראשייען הוא לאסור כשאחד קונה שערס במדה מרובה כל כך שמתחשבים בדעתו, דאז נחשב כבעלות ישראל, מ"מ נראה דאין מציאות זה קיימת בקרעדיט יוניאן, כיון דלכל חברי הקרעדיט יוניאן יש אותו זכות הצבעה. אבל למעשה צריך עיון אם בקרעדיט יוניאן קיים התירו של המהרי"ט, דטעמו ונימוקו הוא משום אריס אדעתא דנפשיה קעביד, והיינו משום דיש לאריס חלק ברווח. ולכן עדיין צריכים אנו לברר המציאות אם יש למועצה של הקרעדיט יוניאן או לבאי כחם חלק ברווח. ובאמת נראה דלפי סברא הנ"ל שמחילת המועצה הוי מחילה, לא איכפת לן אם יש להם חלק ברווח, דמ"מ יש מקום להקל כנ"ל. ואין אני בא להורות היתר בהנ"ל, רק לדון בקרקע כתלמיד בפני רבו, אם יסכימו איתי מורי ורבותי.

ו) ובאמת שמענו עוד חילוקים בין קונה שערס לחבר בקרעדיט יוניאן, דהקונה שערס בדרך כלל אינו קונה אותם ישיר מהקאמפאני, אלא משוק המניות. ולכן אין רכושי הקאמפאני מתגדלים ומתרבים מחמת השקעתו. משא"כ מי שמשתתף בקרעדיט יוניאן, הרי הוא משקיע ממונו אצל היוניאן בעצמו, וע"י השקעתו רכושי הקרעדיט יוניאן מתגדלים ומתרבים. וגם שמענו חילוק אחר, שבקרעדיט יוניאן המשקיע יכול להוציא ממונו מהקרעדיט יוניאן בכל עת שירצה, ואינו כמו קונה שערס שע"כ צריך למכור השערס להוציא ממונו מהקאפאריישען, ונמצא שחברי הקרעדיט יוניאן יש להם שליטה על ממונם. אבל נראה לפי מש"כ הגריש"א זצ"ל דאין חילוקים הנ"ל מעלה ארוכה לבעייתנו, כי נראה מתוך דבריו שהבין שעיקר סברתו של האג"מ הוא שאין לקונה שערס דעה כבעלים, ולכן לשיטתו לא איכפת לן במה שיש איזה חילוקים בין קונה שערס לחבר בקרעדיט יוניאן, כיון שגם חבר בקרעדיט יוניאן אין לו דעה כבעלים.

ז) ושמעתי בשם אחד מגדולי הפוסקים שליט"א שיש להביא ראיה מדברי האג"מ (יו"ד ח"ג סי' מ') דאיכא איסור רבית לקרעדיט יוניאן אפי' כשרוב חברי הקרעדיט יוניאן הם עכו"ם, שהרי בעל האג"מ סידר היתר עיסקא ל"קא-אפ פעדערעל קרעדיט יוניאן" כמבואר שם בתשובה, הרי מוכח שאלמלא ההיתר עיסקא היו באים לידי איסור רבית.

אמנם כשלעצמי צריך לי עיון טובא בראייתו, דמאן לימא לן דרוב חברי "קא-אפ פערדערעל קרעדיט יוניאן" היו עכו"ם, דילמא המציאות היתה שרובם היו ישראלים. ובאמת יש להוכיח כן, דאילו היה רוב החברים עכו"ם, מי התיר למנהלי הקרעדיט יוניאן לסדר היתר עיסקא עבורם, הלא המשקעים השקיעו מעותיהם בקרעדיט יוניאן ע"ד שיעשו במעותיהם הלואות, ומי הרשה למנהלי הקרעדיט יוניאן לשלוט בנכסי המשקיעים ולעשות במעותיהם ברצונם. הלא לפי מה שגילה לנו גדולי הפוסקים שליט"א שיש איסור רבית עם קרעדיט יוניאן שרוב חבריו הם עכו"ם, ע"כ הוא משום שהכא אינה קיימת סברת בעל האג"מ, והכא נחשבים כל א' וא' לבעלים על ממונו, וא"כ מי התיר למנהלי הקרעדיט יוניאן לעשות הית"ע. וכי יעלה על הדעת שסדרו הית"ע בהסכמת כל אחד ואחד מחברי הקרעדיט יוניאן, אתמהה. ואין לומר דמאי איכפת לן אם המנהל של הקרעדיט יוניאן נותן ממונם של הבעלים בהלואה או בעיסקא, כיון דעיסקא פירושו שעושה קנין עבור הבעלים, מי הרשה לו לעשות קנין בממונו שאינו שלו. וע"כ צ"ל כמו שמבואר במעייני שלמה (סי' קי"ז) דטעמו של המהרי"ט הוא מכיון שיש למנהל הבאנק (או למועצה) כח ע"פ החוק לעשות קנין בממונו של הבעלים, הרי כשהכניסו הבעלים את ממונם להבאנק, הרי השליטו הם את המנהל (או המועצה) של הבאנק על ממונם והקנו לו את ממונם.

(ח) ובאמת יש לשאול עוד, מהו החילוק בין קרעדיט יוניאן לבאנק גדול, שבבאנקים הגדולים המציאות קיימת שאין לשום א' מהמשקיעים מדה מרובה כ"כ של שערס כדי שיתחשבו בדעתו, האם גם בבאנק כזה יש לאסור כמו בקרעדיט יוניאן, משום דאין לדון את קונה השערס כאילו נתן מעותיו למי שנשאר בידו מדה מרובה כ"כ. ובאמת לא שמענו מי שיאסור את זה, והוא לכאורה כנגד מנהג העולם. ואם נחלק בין קרעדיט יוניאן לבאנק גדול בחילוקים אחרים שהבאנו לעיל, מצד שאין לחברי הקרעדיט יוניאן זכות בריוח והפסד, וגם שהרי ע"י השקעתם מתגדלים ומתרבים רכושי הקרעדיט יוניאן, מ"מ אכתי צ"ע מי נחשב להבעלים של באנק כזה, ומאן יימר לן דמי שיש לו חלק הכי גדול של מניות הוא נחשב לבעלים.. ויה"ר שלא נכשל בדבר הלכה.